

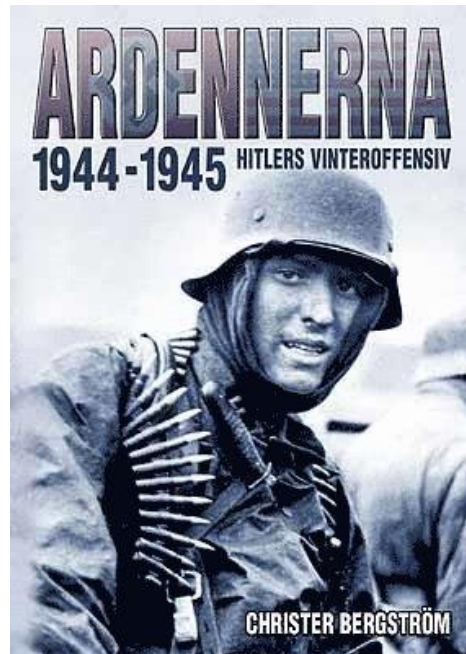
Christer Bergström

Vägen till andra världskriget

Ur *Offensiv* 21/8 2019

Christer Bergström är internationellt känd som en av de stora experterna på andra världskriget. Han har skrivit många böcker om detta ämna (åtskilliga utgivna på flera utländska språk), liksom ett stort antal artiklar i olika tidskrifter (t ex *Allt om Historia*).

Nyligen utkom han med sin 31:a bok, *Vägen till andra världskriget*, som handlar om vägen till andra världskriget och diskuterar vilka möjligheter det fanns att hejda detta. Författaren tränger i denna bok bakom myterna och granskar de historiska krafter som drev fram kriget.

Bland andra av hans böcker kan nämnas den utomordentliga *Operation Barbarossa: världshistoriens största fälttåg: Hitler mot Stalin* (2016), samt *Ardennerna 1944-1945: Hitlers vinteroffensiv* (2013).¹

Av Christer Bergström finns på marxistarkivet sedan tidigare flera artiklar, se t ex [Om Andra världskriget](#) (artiklar ur tidskriften *Marxismen idag*) och [Vänsterpress om Andra världskriget](#). (artikel ur *Offensiv*)

Red

– Efter att ha kastat bort alla tillfällen till hjälp till Österrike och Tjeckoslovakien företar sig Storbritannien, som drar med sig Frankrike, att garantera Polens självständighet. Det hade varit förnuftigt att slåss för Tjeckoslovakien 1938, när den tyska armén nått och jämnt kunde ställa ett halvt dussin utbildade divisioner mot västmakterna och när fransmännen med sina sextio eller sjuttio divisioner nästan säkert kunde ha trängt fram över Rhen eller in i Ruhrområdet... Historien kan knappast uppvisa någon motsvarighet till denna plötsliga och totala omkastning, från fem eller sex års eftergiftspolitik, till en beredvillighet att gå ut i ett praktiskt taget omedelbart förestående krig, under långt sämre förutsättningar och i en ytterligt omfattande skala.

¹ För mer info, se [Christer Bergström-arkiv - Vaktel Förlag](#)

Med denna förödande dom fångade Winston Churchill den västallierade politiken gentemot Nazityskland under 1930-talet i ett nötskal.

Man kan fråga sig hur två av världens mäktigaste, därtill diplomatiskt mest erfarna, stater kunde föra en sådan politik gentemot det nazistiska Tyskland. Naiviteten är förstås en helt otillräcklig förklaring. En viktig roll spelades av rädslan för krig. En annan avgörande roll spelade ryska socialistiska oktoberrevolutionen 1917; utan Sovjetunionens existens är det möjligt att Hitler inte haft någon möjlighet att störta mänskligheten in i ett nytt världskrig. Med uppkomsten av Sovjetunionen ritades världens politiska karta fullkomligt om. Den nya staten var inte särskilt populär hos världens regeringar, av naturliga skäl.

Chamberlain, Daladier, Hitler, Mussolini och Ciano innan de skrev under Münchenöverenskommelsen där Storbritannien och Frankrike gav Tyskland rätt att ta Sudetområdet ifrån Tjeckoslovakien (Creative Commons).

Lord Strang, brittisk ämbetsman, gav i sin bok *England i världspolitiken* uttryck för den förfäran med vilken de styrande i världen reagerade på den nya revolutionära regeringen i Ryssland: "Vad man inte hade förutsett, fastän den franska revolutionära regeringen [det vill säga efter 1789] hade gett världen en försmak härav, var att den skulle bli en regering som skulle komma att angripa andra regeringar bakom ryggen på dem, vända sig till deras hemmabefolkningar och till befolkningen i deras besittningar."

Winston Churchill hade själv, då i egenskap av brittisk marinminister, organiserat en militär expedition som ingrep i det ryska inbördeskriget med syfte att störta den revolutionära regeringen i Ryssland. Detta misslyckades dock.

Här fanns – i det stora krigets slutskede – en stark intressegemenskap som överbryggade de fientliga lägren i första världskriget. Strax dessförinnan hade Tyskland erövrat Ukraina, och gav där härbärge åt några av de ledande politikerna och militärerna på den "vita" (alltså antikommunistiska) sidan i ryska inbördeskriget.

När tyskarna lämnade Ukraina följde flera av dessa med till Tyskland. Bland dem var det många som var fanatiska judehatare, och som betraktade kommunismen som en "judisk konspiration" mot den bestående världsordningen. Bland annat tog de med sig den

antisemitiska hetsskriften ”Sions vises protokoll”, som nästan omgående gavs ut i en tysk översättning. Denna skrift, en förfälskning utförd av tsarens hemliga polis, sades utvisa hur ”den internationella judendomen” förberedde ett judiskt terrorvälde över jorden.

Dessa ”vita” emigranter fann en god jordmån i ett Tyskland märkt av nederlagets bitterhet, och i synnerhet hos den lilla grupp som så småningom gjorde sig känd som nazistpartiet. William Shirer beskriver hur Hitler ”sugit i sig en otrolig sortering av de barocka, storhetsvansinniga idéer som flödade ur de tyska tänkarna under 1800-talet”. Begreppet ”Lebensraum” (livsrum) hade till exempel myntats av den tyske geografen Friedrich Ratzel på 1800-talet, och idén om att skapa ”livsrum” genom erövringar i öster skapades 1912 av den preussiske generalen Friedrich von Bernhardi. Till detta fogade nu de hämndlystna ”vita” emigranterna ett politiskt ”berättigande” av att invadera och utplåna Sovjetunionen.

1924 satt Hitler i fängelset i Landsberg – dömd för kuppöversöket i München året innan – och sammanfattade sina tankar i boken *Mein Kampf*:

Först och främst gällde det att undanröja Frankrike, arvfienden, men detta skulle bara vara ”ett medel för att öppna en expansionsväg åt annat håll” – österut, närmare bestämt Sovjetunionen. Innan något av detta kunde ske måste dock ”de länder som ligger närmast” erövrast – med andra ord Österrike, Tjeckoslovakien och Polen. Men helt klart var huvudinriktningen en offensiv österut – varvid man skulle uppnå det dubbla syftet att utplåna det kommunistiska Sovjetunionen (som identifierades som ”den judisk-bolsjevikiska bastionen”) och vinna ”livsrum” åt det tyska folket

Allt detta stod att läsa redan från 1925, när *Mein Kampf* kom ut. Ändå präglades de västallierades politik mot Hitler av eftergifter och ibland till och med stöd. Det är föga sannolikt att de hade fört en sådan politik så länge om det inte varit för att de fruktade Sovjetunionen och kommunismen i ännu högre grad än nazismen.

1929 kollapsade världsekonomin som en följd av ”Wall Street-kraschen” i New York. I samma takt som ekonomin rasade och arbetslösheten steg, föll förtroendet för de politiska partier som förknippades med det liberala ekonomiska systemet. Kommunistpartierna i världen skördade triumfer, och ingenstans utanför Sovjetunionen vann kommunisterna ett så stort stöd som i Tyskland.

De tyska kommunisterna hade redan gjort två försök till revolution – 1921 och 1923 – och nu befarade många, inte obefogat, att det genom det tyska kommunistpartiets växande styrka skulle bli ”tredje gången gillt”. På fyra år fördubblades det tyska kommunistpartiet till en kvarts miljon medlemmar och sex miljoner röster.

När i stort sett alla andra anti-kommunistiska partier tappade stöd därför att dessa förknippades med det gamla, misslyckade systemet, valde stora delar av det tyska näringslivet att satsa på Hitlers nazister, som både i ord handling var de som kraftfullast stod emot kommunisterna.

Mellan 1928 och 1933 förändrades både kommunistpartiet och nazistpartiet från småpartier till två av Tysklands största partier (i valet i maj 1928 fick nazisterna 2,6 procent av rösterna). Riksdagsvalet i november 1932 gav nazisterna 33 procent och kommunisterna 17 procent av rösterna.

Det var den 27 februari 1933 som någon anlade en brand i riksdagshuset i Berlin. En tidigare medlem i det holländska kommunistpartiet, Marinus van der Lubbe, greps. Strax efteråt blev alla kommunistiska riksdagsmän arresterade.

Efteråt har det förekommit många uppgifter om att nazisterna i själva verket låg bakom riksdagshusbranden. Men nazisterna med flera använde riksdagshusbranden för att kraftigt beskära kommunisternas möjligheter att delta i nyvalen i mars 1933.

Tillslagen mot kommunistpartiet gjorde det svårt för partiet i extravalet i början av mars 1933, men nazisterna lyckades ändå inte vinna majoritet i riksdagen. Men då kunde Hitler genom att skrämmas med "kommunistspöket" förmå samtliga konservativa och liberala riksdagsledamöter att rösta för att ge honom oinskränkta maktbefogenheter (fullmaktslagen) för att "häva rikets nöd".

Reinhold Maier från det liberala Tyska statspartiet motiverade liberalernas ja till att ge Hitler och nazisterna oinskränkt makt med följande ord, från den tyska riksdagens protokoll:

– För folkets och fosterlandets skull och i avvaktan på en laglig utveckling har vi släppt våra betänksamheter och beslutat att rösta ja till fullmaktslagen.

Dessa chockade tyskar som efter krigets slut tvingades beskåda nazismens illdåd illustrerar naiviteten hos de borgerliga och stalinistiska politiker som trodde att det var "realpolitik" att stödja nazismen.

Detta var grundförutsättningen för både andra världskrigets utbrott i september 1939 och den nazistiska förintelsen av omkring 35 miljoner människor i Europa. De borgerliga partierna bär en fruktansvärd skuld för detta, men i västvärldens historieskrivning är detta något som har suddats bort.

De tyska liberala och konservativa partiernas eftergivenhet gentemot nazismen ger en viktig ledtråd till de brittiska och franska regeringarnas liknande eftergifter åt Hitler. Det började med Storbritannien.

Medan Storbritannien av samma anledning som borgarna i den tyska riksdagen såg med välvilja på den nya tyska regimens status som vågbrytare mot sovjetkommunismen, sökte Frankrike motverka Tysklands växande styrka genom att upprätta allianser utomlands. Italien styrdes sedan 1922 av den fascistiske diktatorn Mussolini. Att detta var den politiska tvillingen till naziregimen betydde inte automatiskt att Tyskland och Italien sökte sig till varandra. Först var det Frankrike som slöt det fascistiska Italien i sina armar.

Dessa båda länder fann varandra i frågan om Österrike. Tanken att ansluta Österrike till Tyskland, som närts hos såväl tyskar som österrikare sedan första världskrigets slut, skrämde både Paris och Rom. Frankrike fruktade en sådan anslutning, "Anschluss", på grund av det hot mot dess allierade Tjeckoslovakien och den förstärkning av Tysklands ekonomiska makt en dylik anslutning skulle åstadkomma.

Då Österrike i mars 1931 ingått en tullunion med Tyskland, hade Frankrike vidtagit kraftfulla åtgärder för att sabotera detta samarbete: bland annat drogs alla franska krediter till Österrike in, vilket bidrog till att Centraleuropas största bank, österrikiska Credit-Anstalt, gick omkull. Italien fruktade de nationalistiska konsekvenser ett tysk-österrikiskt samgående kunde få hos den tyskspråkiga befolkningen i italienska Sydtyrolen.

Vid tiden för Hitlers makttillträde styrdes Österrike av vad som bäst kan beskrivas som en "klerikalfascistisk diktatur" under det kristligt-sociala partiets ledare Engelbert Dollfuss, som i mars 1933 egenmäktigt upplöste parlamentet. Denne man representerade den fraktion bland de härskande i Österrike som absolut ville bevara sin stat oavhängig av Tyskland. I detta syfte olagligförklarade han det österrikiska nazistpartiet och sökte sig till Frankrike och Italien för beskydd.

Även om han var en pålitlig ideologisk allierad stod Dollfuss i vägen för Hitlers expansionsplaner. Den 25 juli 1934 mördades med Berlins goda minne Dollfuss av nazisterna i Österrike. Det var inledningen till ett kupp försök som syftade till Anschluss. Motreaktionen lät inte vänta på sig. Italien förde omedelbart fram trupper till den österrikiska gränsen. Hitler, av Mussolini kallad "den lille pajasen", visste att han inte hade något att sätta emot och var tvungen att slå till reträtt. Det var ett misstag och ett förödmjukande nederlag som naziledaren sent skulle glömma.

Läxan var tydlig: Hitler behövde en stark armé för att kunna sätta kraft bakom orden. I mars 1935 förklarade han att Tyskland på nytt skulle införa allmän värnplikt och bygga upp ett flygvapen. En vecka senare möttes de franska, brittiska och italienska regeringscheferna för att diskutera brotten mot Versaillesavtalet. Resultatet blev den så kallade Stresaöverenskommelsen, där de tre staterna gemensamt fördömde dessa brott.

Men den biståndspakt som Frankrike i maj 1935 slöt med Sovjetunionen gjorde sitt till för att göra Storbritanniens ledande män mer positivt inställda till Hitler. Redan följande månad 1935 undertecknade Storbritannien bakom ryggen på Frankrike och Italien ett avtal med Tyskland som tillät Hitler att rusta upp sin flotta till en nivå av 35 procent av den brittiska. Tanken var att det skulle vara en flotta som var för svag för att utmana den brittiska, men tillräckligt starkt för att stänga in den sovjetiska flottan i Östersjön.

Slutligen var det fascistdiktatorn Mussolini som fick Stresafronten att upplösas. Den ekonomiska världskrisen hade drabbat Italien oerhört hårt. Våren 1934 hade den ekonomiska tillståndet och arbetslösheten nått därhän att ett allmänt missnöje som kunde hota Mussolinis position stod för dörren. Den utväg den fascistiska diktaturen valde var att slå till mot Abessinien (Etiopien) för att vinna popularitet.

Abessinien hade i ett halvt sekel stått i centrum för Italiens expansionsplaner, men representerade en nationell förödmjukelse av väldiga mått. Medan andra europeiska makter lade under sig det ena afrikanska landet efter det andra i slutet av 1800-talet, tillfogades italienarna ett svidande nederlag mot Abessinien. I slaget vid Adwa 1896 hade etiopierna fullkomligt utplånat den italienska kolonialarmén. Följden blev att Italien tvingades kapitulera till ett afrikanskt land – och dessutom betala krigsskadestånd.

Tack vare Italiens svaghet var Abessinien i början av 1930-talet i praktiken det enda självständiga landet i Afrika. Mussolini antog att en erövring av landet, nu med hjälp av

moderna vapen som bombflyg och giftgas, skulle mottas med entusiasm av det italienska folket. Men när Mussolini i oktober samma år gjorde slag i saken och inledde sitt angreppskrig mot Abessinien, fick han inte det stöd han väntat sig.

Mussolinis invasion sammanföll med parlamentsvalet i Storbritannien. Där var den allmänna opinionen våldsamt upprörd över Italiens anfallskrig mot Abessinien, som var medlem i Nationernas förbund, och Labour kampanjade för kollektiv säkerhet på grundval av de principer som Nationernas förbund vilade på.

Det konservativa partiets kandidat Stanley Baldwin vann valet framför allt eftersom han tog upp tävlan med Labour om att upprätthålla principen om internationell kollektiv säkerhet. Då Storbritannien var Frankrikes nyckelallierade, kunde fransmännen inte gå på kollisionskurs mot London.

Det blev Stresafrentens död. På så vis stärktes Hitler av Mussolinis krig mot Abessinien. Detta bidrog till att föra samman Hitler och Mussolini, som till slut gav den förra fria händer i Österrike.

Den nazistiska förintelsen av omkring 35 miljoner människor i Europa bär de borgerliga partierna en fruktansvärd skuld för, men i västvärldens historieskrivning är detta något som har suddats bort.

Någon riktig allians blev det aldrig mellan Sovjetunionen och Frankrike, trots segern för den vänsterinriktade folkfronten i detta land i april 1936. Några månader senare bröt spanska inbördeskriget ut – högerens reaktion på en liknande folkfront i Spanien. Detta blev en ny vattendelare i den europeiska politiken.

För Tyskland och Italien var det naturligt att ställa sig på den spanska högerens sida mot revolutionärerna. Italienska och tyska styrkor kämpade snart för general Francos seger över vänstern.

Medan anarkister och syndikalister genomförde en genomgripande social revolution i Katalonien, stödde Sovjetunionen den i grunden borgerliga folkfrontsregeringen som motsatte sig den radikala revolutionen. Det styrande skiktet i Sovjetunionen hade vid den här tiden stora problem med en intern kommunistisk opposition mot byråkratvældets diktatur i landet. De fruktade – säkert med all rätt – att vilken som helst seger för en arbetarrevolution någonstans i världen skulle kunna bli gnistan som tände en sådan politisk revolution i Sovjetunionen som Trotskij förordade.

Den franske historikern Pierre Broué har funnit belägg för en ”systematisk kamp inom partiapparaten, stödd på ett allsovjjetiskt nätverk som inkluderade huvuddelen av ungtkommunisternas ledare, med hård kritik mot partiapparatus agerande, mot arbetardemokratins förfall och tvångskollektiviseringen”. Han redovisar detta i sitt mastodontverk om Trotskij.

För det konservativt dominerade styret i London var folkfrontsregeringen i Spanien bara ”röd”, och de hade precis samma anledning som Stalinregimen att frukta en spansk revolution.

I Storbritannien var det vid denna tid knappast någon som gjorde sig mer känd för sina ständiga varningar för nazismen än Winston Churchill. Men när det handlade om revolutionen i Spanien, hade denne man inga svårigheter att ställa sig på samma sida som nazisternas och fascisterna. I sina memoarer skrev han om de spanska ”kommunisternas infiltrering i den förfallna parlamentariska regimen” och att han ”helt naturligt” inte stod ”på kommunisternas sida”.

Överklassen i hela Europa såg med gillande på hur Stalin använde sovjetisk vapenmakt till att dränka den revolution som utlösts av anarkistiska och syndikalistiska gräsrotter i Spanien i blod.

Året 1937, när spanska inbördeskriget stod på sin höjdpunkt, blev på många sätt avgörande. I juni avgick den franska folkfrontens ledare Léon Blum. ”Hellre Hitler än Blum”, var lösenordet inom stora delar av den franska högern, som i folkfronten sett en sovjetisk femtekolonn i landet. En månad tidigare hade det konservativa partiets Neville Chamberlain tillträtt som ny brittisk premiärminister.

I november 1937 sände Chamberlain Lord Halifax, den främste i rang efter premiärministern, till Berchtesgaden för ett möte med Hitler. I sin dagbok uttryckte Lord Halifax vad en stor del av den brittiska regeringen kände: ”Även om det var mycket i det nazistiska systemet som i grunden upprörde den brittiska allmänna opinionen, var jag inte blind för vad han (Hitler) hade gjort för Tyskland, och hur han lyckats hålla undan kommunismen i sitt land.” Under ett hemligt samtal i Führerns privata bostad på kvällen den 19 november 1937 förklarade Lord Halifax att ”Danzig, Österrike och Tjeckoslovakien kan lösas till Tysklands fördel”.

Då ska man veta att detta ägde rum bara två veckor efter Hitlers sammanträde med den högsta ledningen för krigsmakten – förevigat i de så kallade ”Hossbach-protokollen” – där Führern drog upp sina krigsplaner. Chamberlain kände förstås inte till detta, men å andra sidan utgör ”Hossbach-protokollen” i stort sett bara en bekräftelse av vad Hitler redan deklarerat i *Mein Kampf*.

I februari 1938 lät Chamberlain utnämna Lord Halifax till brittisk utrikesminister. Det kunde inte ha kommit lägligare för Hitler, som följande månad lät sina trupper tåga in i Österrike för att ansluta detta land till Tyskland. När den brittiske ambassadören i Berlin, Nevile Henderson, fick i uppdrag att framföra en protest mot den tyska inmarschen i Österrike, gjorde han så, men tillade att han också ansåg att österrikarna hade handlat ”dåraktigt”. Hitler kunde inte annat än tolka signalerna som grönt ljus för vidare expansion österut. Nästa steg var Tjeckoslovakien, och då i första hand Sudetlandet med dess övervägande tyska befolkning.

Till att börja med tvingades Hitler backa. När han i maj 1938 drog samman trupper vid den tjeckiska gränsen hotade västmakterna med krig om han invaderade Tjeckoslovakien. De brittiska och franska regeringarna blev strax efteråt kontaktade av företrädare för en grupp civila och höga militära befälhavare i Tyskland som försäkrade att om västmakterna bara stod på sig, skulle Hitlers inmarsch i Tjeckoslovakien utlösa en kupp för att störta Hitler. Men Hitlermotståndarna fick kalla handen och Hitler lyckades driva sin vilja igenom. Den 30 september 1938 undertecknades den ökända Münchenöverenskommelsen där Storbritannien och Frankrike gav Tyskland rätt att ta Sudetområdet ifrån Tjeckoslovakien.

Samtidigt utspelades ett annat gigantiskt politiskt drama – den stora terrorn och utrensningarna i Stalins Sovjetunionen. Stalins terror var nu ingenting som överraskade de västliga ledarna särskilt mycket, men när utrensningarna 1937-1938 med full kraft riktades mot Röda armén var det någonting nytt.

När Hitler i mars 1939 erövrade återstoden av Tjeckien (medan Slovakien bröt sig ur som en självständig nation) och därefter inriktade sig mot Polen – som Tyskland klöv itu genom Polska korridoren – låg de västallierades appeasement-politik i spillror. Samtidigt var det Stalins tur att föra appeasement-politik gentemot Hitler. När han såg de västallierades svek mot Tjeckoslovakien i München, drog han slutsatsen att dessa var helt otillförlitliga när det gällde att stå emot Hitler. Den sovjetiske diktatorn fruktade en gemensam tysk-brittisk-fransk

front mot Sovjetunionen – åtminstone i praktiken, liksom 1918-1919 – och beslöt sig för att söka förekomma någonting sådant.

Stalin hade redan 1937 börjat spela ett ganska sligt dubbelspel. En stor del av dem som föll offer för den Stora terrorn 1936-1938 var kommunister. Från och med 1937 började Stalins hemliga polis lämna över ”misshagliga” tyska kommunister till Gestapo. På så vis grundlade den Stora terrorn en samverkan mellan Stalin och Hitler som utvecklades 1939. I början av det året lät den förre meddela sin ”önskan att inleda en ny era i de tysk-sovjetiska relationerna”.

Stalin med nazisternas utrikesminister Joachim von Ribbentrop, som spelade en nyckelroll i Antikominternpakten (Foto: Wikimedia Commons).

I maj 1939 lät Stalin byta ut sin judiske utrikesminister Litvinov mot Vjatjeslav Molotov, som – vilket betonades i den depesch som den tyska ambassaden sände till Berlin – inte var jude. Knappt tre veckor senare sökte Molotov upp den tyske ambassadören i Moskva, greve von der Schulenburg, och föreslog att man borde skapa en ”politisk grundval” för ekonomiska förhandlingar.

Den 15 augusti 1939 sökte greve von der Schulenburg upp Molotov och delgav honom ett förslag från Hitler om en tysk-rysk uppdelning av Östeuropa. Molotov frågade om den tyska

regeringen skulle vara intresserad av en icke-angreppspakt mellan de båda länderna. Ledningen i Berlin visste knappt till sig av förtjusning. Det här var mer än de vågat hoppas på!

Fem dagar senare snäste den polske ledaren Smigly-Rydz av det sovjetiska förslaget om ett sovjetisk-polskt samarbete mot Tyskland med orden: ”Med tyskarna riskerar vi att förlora vår frihet, med ryssarna att förlora vår själ!” Det var mer än Stalin kunde tåla. Samma dag nåddes han av ett personligt telegram från Hitler, vari denne i ytterst hövliga ordalag bad honom att ta emot utrikesminister Ribbentrop inom två eller tre dagar. Det var en lördag. Följande onsdag blev den tysk-ryska pakten undertecknad.

Mötet mellan den nazistiske utrikesministern Joachim von Ribbentrop och de båda sovjetiska ledarna Stalin och Molotov i Kreml på kvällen den 23 augusti 1939, när den ökända tysk-ryska pakten undertecknades, hör till diplomathistoriens mest bisarra inslag. Den gamle antikommunisten von Ribbentrop skrev senare att han känt sig som om han ”befunnit sig bland gamla partikamrater”. Josef Stalin utbringade spontant en skål för det tyska kommunistpartiets baneman Adolf Hitler med orden:

– Jag vet hur mycket det tyska folket älskar sin Führer, jag önskar därför dricka för hans välgång!

Det skämtades till och med om den av Hitler grundade Anti-Kominternpakten – riktad mot den kommunistiska internationalen Komintern. Stalin menade att denna allians mest av allt skrämte upp engelsmännen, varpå von Ribbentrop berättade att man i Tyskland skämtade om att Stalin säkert själv snart skulle ansluta sig till Anti-Kominternpakten.

Faktum är att Stalin avkrävde Komintern ett godkännande av den tysk-ryska pakten. Ordet ”fascism” försvann till och med ur flera Komintern-publikationer, och fram till Hitlers invasion av Sovjetunionen i juni 1941 framställde Sovjetunionen och Komintern Storbritannien och Frankrike som ”de krigshetsande imperialistmakterna”.

Den tysk-ryska pakten från 1939 har fortsatt att vålla huvudbry för Sovjetunionen och, än idag, för stalinister. Längre förnekade de sovjetiska myndigheterna förekomsten av de hemliga tilläggsprotokollen som visade att Stalin och Hitler delade upp Östeuropa mellan sig. Dessas existens erkändes först officiellt 1989, sedan avtalstexten hade publicerats i en sovjetisk tidskrift.

De hemliga tilläggsprotokollen visade tydligt hur de båda diktatorerna kommit överens på ett sätt som för tankarna till när kolonialmakterna delade upp Afrika vid Berlinkonferensen 1884-1885.xxx

Den nya stat som uppstod när det ryska imperiet krossades genom Oktoberrevolutionen 1917 var inriktad på att stödja arbetarklassen i varje land, med syfte på revolution. Men efter bara några år hade denna offensiva politik ersatts i Kreml av en mer konservativ utrikespolitik som framför allt var defensiv till karaktären och syftade till att bevara en alltmer isolerad högsta partiledning vid makten.

Detta var något som regeringarna i Storbritannien och Frankrike inte lyckades förstå – för dem var Sovjetunionen samma hot mot den bestående ordningen som alltid, föga förvånande eftersom den officiella retoriken inte förändrades mycket. Inte heller förstod Stalinklicken att Sovjetunionens enda möjlighet att klara sig i längden var ifall revolutionen segrade i andra, mer utvecklade länder.

Genom att krossa revolutionen i Spanien undertecknade Stalin i stort sett Sovjetunionens egen dödsdom. Kollapsen fördröjdes av andra världskriget, men gjordes oundviklig genom absurditeten med en i grunden revolutionär stat som leddes av antirevolutionära konservativa byråkrater.

I och med pakten med Hitler hade Stalin tillförsäkrat nazisterna ett militärstrategiskt läge som gjorde att de vågade angripa Polen. Den 1 september 1939, nio dagar efter undertecknandet av den tysk-ryska pakten, invaderade Hitler. Två dagar senare var konflikten ett världskrig i och med att Storbritannien och Frankrike förklarade krig mot Tyskland. Men Hitler behövde inte oroa sig för ett tvåfrontskrig och kunde därför snart krossa Frankrike också.

Ytligt sett verkar Churchills omdöme om den brittisk-franska diplomatin under 1930-talet (som inledde denna artikel) ha varit riktig. Men Churchill förstod aldrig den ekonomiska bakgrunden till oviljan att konfrontera nazismen. Men den brittiske statsvetaren och professorn vid Londons universitet Harold Laski har en betydligt mer realistisk syn på vad som i verkligheten låg bakom denna kollapsade politik:

Han skrev om Hitler och Mussolini att ”dessa diktatorer hade inte rubbat klassamhället som sådant. Deras störtande – vilket var vad den alternativa politiken innebar – medförde risk för revolutionära, kanske kommunistiska omstörtningar i Italien och Tyskland. Vid sidan av fredens bevarande hade Chamberlain till huvudprincip att undvika varje åtgärd som kunde befrämja socialismens frammarsch, och så länge de brittiska intressena inte direkt hotades, var han beredd att offra nästan vem som helst.”

Därför kunde en man som det brittiska liberala partiets ledare David Lloyd George år 1936 hylla Hitler som ”en stor man”, ja som något av Tysklands räddare. Därför kunde också Paris stora borgerliga dagstidningar till och med dagen efter Hitlerarméns inmarsch i Rhenlandet hävda att Hitler räddat Europa från ”den kommunistiska faran”.

”Fredens bevarande” var verkligen den brittiske premiärministern Chamberlains mål, inte för att han var allmänt fredsälskande, utan eftersom världen var uppdelad och ordnad på ett sätt som gynnade framför allt överklassen i Storbritannien.

Enligt en bild av 1930-talets politiska spel som odlats i Västvärlden, var de två västliga stormakterna Storbritannien och Frankrike i första hand demokratins väktare med ett slags försynens kallelse att kämpa för demokrati och frihet i världen; en kallelse som – åter enligt denna version – inte materialiserades under större delen av 1930-talet på grund av naivitet och kanske även ett visst mått av feighet hos de goda men ändå lättlurade och kanske inte helt lyckade regeringarna i London och Paris. Denna ideologiskt färgade version rämnar fullständigt när den utsatts för ett noggrannare studium. Verkligheten ser helt annorlunda ut. Storbritannien och Frankrike såg stillatigande på hur Franco, Hitler och Mussolini med gemensamma krafter krossade demokratin i Spanien för att införa ett fascistiskt skräckvälde i dess ställe; de ställde sig i princip positiva till det fascistiska Italiens underkuvande av det fria Abessinien, och de till och med hjälpte Nazityskland att slakta demokratin i Tjeckoslovakien – för att året därpå gå i krig för att försvara militärdiktaturen i Polen.

Någon feighet och obeslutsamhet gällande att gå i krig för vad dessa stater uppfattade som en ”riktig sak” fanns knappast heller hos Storbritannien och Frankrike. Förvisso låg ett status quo – och därmed fredens bevarande – i deras intresse, men i fråga om att intervensera med militära styrkor för att störta en obehaglig regim visade London och Paris varken feighet eller obeslutsamhet.

Endast ett drygt årtionde före Hitlers makttillträde hade både Storbritannien och Frankrike varit djupt involverade i att med egna invasionsstyrkor söka krossa den kommunistiska regeringen i Ryssland. Följderna av Frankrikes inblandning i det ryska inbördeskriget har skildrats tidigare.

Vilken effekt den brittiska inblandningen hade framgår av den dagorder som röda arméns dåvarande chef, Leo Trotskij, sände ut till sina trupper den 24 oktober 1919: ”Röda kämpar!

På alla fronter stöter ni på Englands försåtliga fiendskap. Kontrarevolutionens arméer skjuter på er med engelska kanoner. I depåerna vid Sjenkursk och Onega, vid syd- och västfronten upptäcker ni ammunition som kommer från England. De fångar ni tar bär engelska uniformer. Kvinnor och barn i Archangelsk och Astrachan har massakrerats eller stympats av engelska flygare med engelsk dynamit. Engelska skepp bombarderar vara kuster. Mot oss kämpar börsens England, det nedriga, ärelösa England.”

Ur ett globalt perspektiv var Storbritannien och Frankrike minst av allt de förkämpar för frihet som de ibland framställs som. Vid denna tid omfattade det brittiska imperiet cirka 35 miljoner kvadratkilometer med nära en halv miljard invånare, eller ungefär en fjärdedel av jordens landyta och mer än en fjärdedel av hela jordens befolkning. Det franska imperiet var mindre – 13 miljoner kvadratkilometer med 100 miljoner undersåtar – men bidrog år 1932 med 27,6 procent till ”moderlandets” import och 31,5 procent till dess export. Dessa erövrade områden präglades av en ekonomisk utsugning och brutalitet som inte stod de europeiska diktaturerna efter.

”Andra världskriget utbröt inte till följd av Chamberlains avsky för ’det onda’ i Tyskland”, konstaterade Harold Laski. ”Han fördömde det onda först när han tvangs inse att det var en integrerad del av en erövringsteknik som inte tvekade att sträcka sina griplor efter Storbritannien.”

Hitler tog emot ekonomiskt stöd från näringslivet samtidigt som han lovade de arbetslösa ”socialism” – men slog brutalt ner på de delar inom nazistpartiet (SA) som tog pratet om ”socialism” på allvar. Framför allt förstod han att utnyttja rädslan för kommunism, som var det kitt som förenade Europas borgerlighet vid tiden före andra världskriget.

Att de västliga regeringarna skulle kunna se igenom Hitler mer än vad de tyska liberala och konservativa politikerna klarade av, är nog att begära för mycket. Slutligen lyckades han dupera Stalin att tro att det fanns en intressegemenskap mellan de ”utstötta staterna” Tyskland och Sovjetunionen som skulle kunna bli bestående.

Lästips

[Avtalstext till den tysk-sovjetiska icke-angreppspakten](#). (Flera dokument)

[Winston Churchill om Molotov-Ribbentrop-pakten och dess förspel](#).

W L Shirer, [Sovjetunionen, Tyskland och Andra världskrigets inledning](#)

Robin Blick: [Ohelig allians - Stalins pakt med Hitler](#) (kritisk bokrecension)

Jens-Hugo Nyberg: [Proletären - när Stalins version ska fram](#), Om *Proletärens* version av Molotov-Ribbentrop-pakten (1939).

[Finska vinterkriget 1939-40](#) (artikelsamling)

Om Komintern:

Pierre Broué, [Kommunistiska Internationalen och Andra världskriget](#)

[Komintern om Andra världskriget \(1939-1941\)](#). (Dokument)

Sverige:

Yvonne Hirdman, [Sveriges Kommunistiska Parti och 2:a världskrigets första år](#)

[Clarté och Molotov-Ribbentrop-pakten](#)

Martin Fahlgren, [Svenska kommunister om Andra världskriget 1939-41](#)